

## Hoofdstuk 1 / Idee en oorsprong van de rechtsstaat

### Paragraaf 1

**Totalitaire staat** = Een staat waarin de overheid alle macht heeft. Ze willen ook macht over de persoonlijke levens van het volk. Een dictator is aan de macht.

**Politiestaat** = Een staat waarin burgers in angst leven, omdat er wordt bespioneert door de overheid en geklikt door je medeburger, omdat je geen gedrag vertoont wat de staat wenst.

#### Waarom is het goed dat we een rechtsstaat hebben?

Omdat iedereen gelijk is. Iedereen moet zich aan dezelfde regels houden (overheid en burger). Niemand hoeft bang te zijn in hun eigen land en thuis.

In een rechtsstaat beschermt de overheid de burgers tegen elkaar, maar de burgers worden ook tegen de overheid beschermt.

**Rechtsstaat** = Een staat waarin burgers met grondrechten worden beschermd tegen machtsmisbruik en willekeur van de overheid.

Nederland is als eerst een **sociale rechtsstaat** → er zijn wetten en voorzieningen om welvaart en welzijn van burgers te bevorderen.

Nederland is ook een **democratische rechtsstaat** → burgers mogen meebeslissen

#### Voordelen rechtsstaat:

- Veel sociale vrede
- Veel **sociale cohesie** (samenhang en verbondenheid in de maatschappij)
- Sprake van vertrouwen en wederkerigheid (voor wat, hoort wat)

**Rechtszekerheid** = Overheid verwacht dat burgers zich aan de wet houden, maar burgers verwachten dat ook van de overheid.

### Paragraaf 2

#### Hoe is de rechtsstaat ontstaan?

In de 18e eeuw oefende koningen en andere machthebbers onbegrensde macht uit op burgers zonder zich te hoeven houden aan het rechtssysteem. In de 18e eeuw ontstond het verlangen naar maatschappelijk geluk. Van allerlei burgers oefende druk uit om de macht van vorsten in te perken en rechtssystemen en machtsstructuren in te voeren. De burgers geloofde in de kracht van de rede. Vanuit de rede konden voorwaarden voor een rechtvaardige en gelukkige samenleving worden beredeneerd. Een belangrijke voorwaarde was vrede. De macht van de staat moest worden ingeperkt.

Democratisch vastgestelde regels leiden tot een **sociaal contract** tussen burgers en (gekozen) bestuurders (Burgers én de overheid accepteren hun rechten en plichten).

De overheid kreeg een **geweldsmonopolie**, maar moest zich wel houden aan de afspraken die burgers en overheid overeenkomen (houdt in dat de overheid het alleenrecht heeft om fysiek geweld te gebruiken).

### Kenmerken rechtsstaat:

- Aanwezigheid van grondrechten
- Het soevereiniteits- en democratiebeginsel (soevereiniteit betekent de hoogste macht en geeft de overheid het recht het land zelf te besturen, zonder inmenging van andere staten)
- Legaliteitsbeginsel
- Beginsel van de trias politica

### **Paragraaf 3**

Sinds 1776 is de VS onafhankelijk van het Verenigd Koninkrijk. Onafhankelijkheidsverklaring riep op tot een nieuwe samenleving, gebaseerd op vrijheid en gelijkheid. De staatsmacht was voortaan gebonden aan grondrechten van de Bill of Rights. De onafhankelijkheidsverklaring, de Bill of Rights en de grondwet vormen samen de Amerikaanse constitutie (staatsinrichting van een staat).

De eerste rechtsstaat was Frankrijk. In 1789 was de Frans revolutie. In 1791 werd de Verklaring van de Rechten van de Mens en Burger opgesteld. In 1799 pleegde Napoleon staatsgreep. Frankrijk werd een verlichte dictatuur.

Verlichte dictatuur = dictatuur waarin de machthebber in zekere mate rekening houdt met de bevolking

Door de slag bij Waterloo (1815) verloor Napoleon zijn macht en werden oude machtsstructuren hersteld: de koning, de adel en de kerk kregen weer meer macht. Later in de 19e eeuw werden door politieke oorlogen burgerrechten en democratieën in West-Europa (waaronder Nederland) steeds meer hersteld.

## **Hoofdstuk 2 / Grondwet en grondrechten**

### **Paragraaf 1**

Preambule = hierin staat beschreven welke idealen de samenleving koestert, welke fouten ze niet wil herhalen, welke identiteit ze nastreeft en op welke wijze de staat moet worden ingericht om de idealen te realiseren.

De grondwet:

- Begrenst de macht van de staat
- Legt de fundamentele rechten van burgers vast
- Geeft aan hoe de belangrijkste machtsorganen van de staat zijn georganiseerd
- Drukt de eenheid van de natie uit

Staatsregeling van de Bataafse republiek = daarin werd bepaald dat iedere burger gelijk is voor de wet en onschendbare grondrechten heeft

Constitutionele monarchie = koninkrijk met een grondwet

Censuskiesrecht = mannelijke burgers die belasting betaalden mogen stemmen bij verkiezingen voor de Tweede Kamer

De staat heeft één belangrijke taak: de vrijheid van burgers dienen.

**Nachtwakersstaat** = staat die zich voornamelijk inzet voor bewaking van veiligheid van de burgers en noodzakelijke voorwaarden realiseert voor economische groei

De nachtwakersstaat zorgde voor sociale onrust: arbeiders gingen gebukt onder uitbuiting, armoede en een hoge kindersterfte. Hierdoor ontstond er een **klassenstrijd** tussen arm en rijk. Een van de gevolgen van de klassenstrijd was het ontstaan van het **algemeen kiesrecht**. In 1917 voor alle mannen en in 1919 ook voor alle vrouwen.

De Duitse bezetting maakte een einde aan de grondrechten van burgers als recht op veiligheid, vrije meningsuiting, drukpers en vereniging. Gevolgen ontwikkelen voor de grondwet: voortaan bescherming van burgers tegen discriminatie en het recht op sociale zekerheid.

Ontstaan van de grondwet:

1789 Franse Revolutie

1798 Staatsregeling Bataafse republiek

1813 Val van Napoleon

1814 Nederland krijgt eerste echte grondwet waarin de macht van koning Willem 1 wordt vastgelegd

1815 Grondwetswijziging (België erbij)

1840 Grondwetswijziging (België weg)

1848 Grondwetswijziging door Thorbecke

## **Paragraaf 2**

**Klassieke grondrechten** = grondrechten die de overheid moet garanderen. Hierbij ligt de nadruk op vrijheid en gelijkheid

3 soort klassieke grondrechten:

- het recht op gelijke behandeling: verbod op discriminatie
- persoonlijke vrijheid: denk aan het recht van privacy, verbod op marteling, beperking van de bevoegdheden van justitie en vrijheid van godsdienst en onderwijs
- politieke vrijheid: denk aan het algemene kiesrecht, de vrijheid van meningsuiting, vereniging en betoging

Bij klassieke grondrechten heeft de overheid een **passieve rol** (behalve bij kiesrecht): wanneer een burger vindt dat zijn grondrecht geschonden is, kan hij naar een rechter stappen

Sociale grondrechten denk aan het recht op:

- werkgelegenheid en vrije keuze van arbeid
- bestaanszekerheid en welvaart
- leefbaarheid en milieu
- volksgezondheid en woongelegenheden
- onderwijs

Door sociale grondrechten werd de **klassieke rechtsstaat** een **sociale rechtsstaat**, ofwel **verzorgingsstaat**. Overheid heeft een actieve rol, maar burgers kunnen sociale grondrechten niet bij de rechter afdwingen.

### Paragraaf 3

De principiële erkenning van elkaars vrijheid en gelijkheid is een belangrijke voorwaarde voor de rechtsstaat. Wederkerige erkenning: 'wat je voor jezelf opeist, moet je ook accepteren bij anderen'.

Uitoefening van je grondrechten mag andermans grondrechten niet aantasten. Achter grondwetsartikelen staat daarom soms: 'behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet'.

Botsende grondrechten: grondrechtelijke belangen van burgers botsen ten opzichte van elkaar. Deze kunnen een **verticale werking** (tussen burger en overheid) en een **horizontale werking** (tussen burgers onderling) hebben.

Voorbeelden van botsingen:

- Mag een politieke partij op de grond van de vrijheid van meningsuiting discriminatoire uitlatingen doen?
- Mag een roddelblad alles publiceren op grond van persvrijheid? Of zijn er grenzen als de privacy wordt aangetast?

Grondrechten hebben geen **absolute gelding**: soms is er een beperking van een grondrecht nodig (denk aan het verbieden van een demonstratie op een bepaald moment of op een bepaalde plek).

Hoe bepaal je welk grondrecht belangrijker is?

- rangorde aanbrengen in grondrechten
  - dit is lastig door gebrek aan objectieve criteria
- botsingen van grondrechten beoordelen in Europees verband

## Hoofdstuk 3 / Legaliteitsbeginsel

### Paragraaf 1

**Legaliteitsbeginsel** = iemands vrijheid kan alleen ingeperkt worden als de rechtmatigheid van die beperking is vastgelegd in wetten en regels die door het parlement zijn aangenomen.

Dit beginsel leidt tot heerschappij van de wet en rechtszekerheid: burgers weten in relatie tot elkaar en tot de overheid waar ze aan toe zijn .

#### Regels en wetten

**wetten** = gedragsregel die wettelijk door de overheid zijn vastgelegd

**recht** = het geheel van wetten in vastgelegde regels

**rechtsorde** = geheel van rechtsregels en rechtsbeginselen én de manier waarop het recht is georganiseerd

2 redenen voor het opstellen van wetten:

- doelmatigheid
- zedelijk bewustzijn

### Kwaliteit van wetten

De bereidwilligheid van mensen om zich aan regels te houden, hangt samen met de kwaliteit van wetten.

Wetten moeten aan de volgende eisen voldoen:

- moeten algemeen zijn, voor iedereen gelden
- moeten openbaar en begrijpelijk zijn
- mogen geen onmogelijke eisen stellen
- mogen niet met terugwerkende kracht worden toegepast
- mogen niet te vaak worden veranderd
- moeten redelijk, billijk en zorgvuldig zijn

### **Paragraaf 3**

**Privaatrecht** → rechtsregels over de relatie tussen burgers onderling (horizontaal recht)

**Publiekrecht** → rechtsregels over de relatie tussen overheid en burger (verticaal recht)

## **Hoofdstuk 4 / Trias politica: scheiding en evenwicht van machten**

### **Paragraaf 1**

**Trias politica**: scheiding van:

- wetgevende macht
- uitvoerende macht
- rechterlijke macht

Doel: politieke vrijheid en bescherming van de burger tegen de overheid.

**Staatsmachten** worden staatsorganen genoemd, omdat ze elkaar aanvullen (net als organen in je lichaam) door de onderlinge controle en samenwerking.

### **Wetgevende macht:**

De hoogste macht in Nederland is het **parlement**. Het parlement (Staten-Generaal) beslist of wetten worden aangenomen. Bestaat uit de tweede en eerste kamer. Maar ook de regering kan wetsvoorstellen indienen en moet wetten ondertekenen.

**Uitvoerende macht:**

De uitvoerende macht ligt bij de ministers, zij dragen verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het aangenomen beleid.

Ambtenaren ('4e macht') werken bij de uitvoerende overheidsinstanties. Hier vinden processen plaats als:

- de inhuur van expertise van externen
- de beïnvloeding van ambtenaren door lobbyisten

De macht van ambtenaren ligt ook in **discretionaire bevoegdheid** (bevoegdheid om in sommige gevallen beslissingen te nemen over hoe een wet wordt toegepast)

Voordeel: in een concreet geval kan er recht worden gedaan

Nadeel: kans op rechtszekerheid en rechtsgelijkheid

**Rechterlijke macht:**

De rechterlijke macht ligt bij onafhankelijke rechters, wat essentieel is voor het functioneren van de rechtsstaat. De toga laat de onafhankelijkheid bijvoorbeeld zien. In het geval van veroordelen bij opsporing en berechting spreken we van rassen- of klassenjustitie.

Interne controle wordt uitgevoerd door **rechtsbescherming** te bieden aan burgers die in conflict komen met elkaar of de overheid. Partijen kunnen in beroep gaan bij het **gerechtshof** en daarboven staat nog de **Hoge Raad** met het laatste woord.

Wie controleert wie?

De burgers kiezen de tweede kamer. Samen met de eerste kamer zijn zij de wetgevende macht (regering) en controleren de uitvoerende macht (regering, ministers). De uitvoerende macht legt verantwoording af aan de wetgevende macht en de rechterlijke macht (rechters) controleren de uitvoerende macht.

**Wetgevende macht:**Taak: maakt wetten

- regering of parlement maakt wetsvoorstel
- parlement beslist of een wetsvoorstel wordt aangenomen door te stemmen
- parlement controleert of de uitvoerende macht zijn werk goed doet

**Uitvoerende macht:**Taak: voert wetten uit

- regering zorgt dat aangenomen wetten worden uitgevoerd
- is verantwoordelijk voor het dagelijks bestuur van een land
- geeft leiding aan ambtenaren

**Rechterlijke macht:**Taak: rechtspraak

- beoordeelt of de uitvoerende macht zich aan de wet houdt
- beoordeelt of mensen straf moeten krijgen
- geeft een oordeel als burgers, bedrijven en overheid een conflict hebben

Bij conflicten wordt beroep op een rechter gedaan. De rechter doet daarvoor regelmatig beroep op jurisprudentie → alle eerdere uitspraken van alle rechters samen